

ACADEMIA ROMÂNĂ
RUMÄNISCHE AKADEMIE

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE SIBIU
FORSCHUNGSINSTITUT FÜR GEISTESWISSENSCHAFTEN
HERMANNSTADT

**FORSCHUNGEN
ZUR VOLKS- UND
LANDESKUNDE**

Band 51
2008

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**ZU DEN LATEINISCHEN INSCRIFTEN
DER KIRCHENGLOCKEN IN SIEBENBÜRGEN (I)**

DOINA FILIMON DOROFTEI

Un corpus de 544 de inscripții, în majoritate din surse bibliografice (Friedrich Müller, R. Theil, G. D. Teutsch, Friedrich Philippi, Hellmut Klima – pentru bisericile săsești, Orbán Balázs, Patay Pál, Benkő Elek – pentru zona maghiară), este examinat din punct de vedere lexical. Textul acestora este divizat în formule, care reprezintă unități repetabile, cu structură fixă și surse adesea identificabile, clasificate în două tipuri principale: (A) formule religioase (în primul rând, cea mai veche și mai răspândită, *O rex gloriae ueni cum pace*, cu variantele și combinațiile sale, apoi cele referitoare la Isus, Dumnezeu-Tatăl, Sfânta Treime, Sfânta Fecioară, sfinți, precum și citatele de proveniență biblică sau liturgică); (B) formule care cuprind informații despre confecționarea clopotelor (B1 – data turnării; B2 – terminologia turnării și a returnării; B3 – formule despre comanditari sau donatori, cheltuieli etc).

Abordarea este, totodată, cronologică, urmărindu-se atât atestările termenilor ocurenți în fiecare tip de inscripție, cât și tendințele formularului inscripțiilor campanare, ca: preferința pentru formule de uz general (*Verbum Domini manet in aeternum, Gloria in excelsis Deo, Soli Deo gloriam, ad honorem...*) sau extinderea structurilor nominale.

HERMANNSTADT/SIBIU – EIN ZENTRUM DER BILDENDEN KUNST AM ENDE DES 19. UND ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

GUDRUN-LIANE ITTU

La sfârșitul sec. al XIX-lea Sibiu a devenit un important centru artistic, în care se încerca sincronizarea artei plastice transilvănene cu tendințele artistice ale Europei Centrale. Acest fapt s-a datorat în primul rând reformei învățământului confesional săsesc de la sfârșitul sec. al XIX-lea, reformă care puna un accent deosebit pe predarea desenului în gimnaziile germane. În 1871, Carl Dörschlag, originar din Mecklenburg/Germania, a ocupat postul de profesor de desen la gimnaziul evanghelic (Brukenthal) din Sibiu, jucând apoi un rol important în dezvoltarea artei plastice locale. Profesorul s-a ocupat în mod deosebit de un grup de tineri foarte talentați – Hermine Hufnagel, Anna Dörschlag, Michael Fleischer, Robert Wellmann, Arthur Coulin, Octavian Smighelschi –, pe care i-a convins ca după absolvirea liceului să opteze pentru o carieră artistică, sfat pe care aceștia l-au urmat. Foștii elevi ai profesorului sibian au devenit artiști importanți în peisajul artistic transilvănean, cunoscuți sub denumirea de „Cerc al lui Dörschlag“. Condițiile istorice, precum și destinul tragic al unora dintre artiștii cercului au făcut ca, după primul război mondial, orașul de pe Cibin să nu mai joace un rol important în dezvoltarea artei transilvănene.

**EINE HÖHERE ENTWICKLUNGSETAPPE
IN DER SIEBENBÜRGISCHEN LANDSCHAFTSMALEREI.
FRITZ SCHULLERUS (1866–1898)**

IULIA MESEA

La sfârștul secolului al XIX-lea, arta transilvăneană a cunoscut un proces de înnoire, adaptând elemente ale modernității europene. Datorită talentului, receptivității față de modalitățile moderne de expresie, dar și sub imperiul dramei personale, transilvăneanul Fritz Schullerus a devenit un reper în procesul de înnoire al peisagisticii. La Academia de Desen din Budapesta a studiat cu Bertalan Székely, iar la Academia Regală de Artă din München, cu Gabriel Hackl și Karl Moor. În capitala Bavariei a cunoscut realismul și naturalismul, fiind influențat de Gustave Courbet și Bastien Lepage, dar și de Wilhelm Leibl, Hans Thoma, Max Liebermann și Fritz von Uhde. Genul *Stimmungslandschaft*, practicat de Adolf Hölzel, Ludwig Dill, Alfred Bachmann și Otto Modersohn a avut o puternică înrăuire asupra peisajelor artistului. Schullerus a optat târziu pentru acest gen, în momentul când era deja profund marcat de boala care, peste puțin timp, avea să-l răpună. Sublimând boala, a comunicat extraordinar de intens cu natura, comunicare ce s-a reflectat în pânzele sale. Artistul a reușit să depășească peisajul Biedermeier, atât în ceea ce privește tehnica, cât și subiectul și emoția, ridicând peisajul transilvănean pe o treaptă superioară de evoluție, sincronă cu tendințele din centrul și vestul Europei.

DIE DEUTSCHE PRESSE DER ZWISCHENKRIEGSZEIT IN KLAUSENBURG/CLUJ, HERMANNSTADT/SIBIU UND TEMESVAR/TIMIȘOARA

PAUL ȘEULEAN

În 1918 sașii transilvăneni împreună cu șvabii bănățeni, șvabii sătmăreni, sașii sipseri, germanii din Basarabia, Bucovina și Vechiul Regat au constituit minoritatea germană din România, „[...] cea mai numeroasă minoritate germană din sud-estul Europei, de cca 800 000 de oameni. Deși nu erau decât aproximativ 240 000, prin calitățile lor, sașii au format nucleul minorității germane din România“ (Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944*, Sibiu, Edit. Hora, 2001, p. 17). Urmările primului război mondial au adus în discuție necesitatea unui sistem de protecție internațională a minorităților. Conferința de Pace de la Versailles a reprezentat cadrul în care au fost elaborate și semnate mai multe tratate garantate de Liga Națiunilor, care pot fi considerate izvoare formale pentru sistemul de protecție a drepturilor minorităților din perioada interbelică. „Un aspect important al sistemului de protecție dintre cele două războaie mondiale a fost faptul că petițiile adresate Ligii Națiunilor erau semnate de minorități *ca o comunitate*. Implicațiile acestei recunoașteri a minorităților ca entități colective au fost contradictorii“ (Gabriel Andreescu, *Națiuni și minorități*, Iași, Edit. Polirom, 2004, p. 133).

ZU BODENSTÄNDIGEM WORTGUT IN DER MATERIALGRUNDLAGE DER HERMANNSTÄDTER WÖRTERBUCHSTELLE

SIGRID HALDENWANG

Lucrarea se referă la lexicul autohton din arhiva dicționarului graiurilor săsești din Transilvania, care se elaborează la Sibiu în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane. Arhiva dicționarului dispune de atestări dialectale din sate în care s-au vorbit graiuri săsești, excerpte din literatura dialectală, excerpte din literatura de specialitate, atestări germane din documente transilvane din mijlocul secolului al XIII-lea până la mijlocul secolului al XIX-lea, care documentează influența graiurilor asupra limbii literare în Transilvania și sunt totodată importante pentru studiul istoriei limbii germane. Tezaurul lexical al graiurilor săsești cuprinde în afara fondului principal de cuvinte care corespunde în general limbii germane literare și unele categorii aparte, din care am ales lexicul autohton al sașilor din Transilvania. Acesta s-a constituit pe mai multe căi: prin formarea cuvintelor pe bază de elemente lexicale germane (prin compunere, prin derivare explicativă sau combinatorie și printr-o formă deosebită a compunerii: un grup de cuvinte combinat cu un sufix); prin lexic din limba latină pătruns în graiurile săsești odată cu Reforma adusă de Martin Luther; prin împrumuturi din limba română și maghiară; prin intermediul limbii române sau maghiare din alte limbi (mai ales din turcă sau din slavonă). Comunicarea încearcă să elucideze toate aceste probleme, fiind însoțită de exemplificări. Exemplificările demonstrează, că, graiurile săsești s-au format de-a lungul veacurilor aici în Transilvania prin amestec și uniformizare, devenind un dialect de sine stătător, un dialect de coloniști.

**SAMUEL FREIHERR VON BRUKENTHAL – ERFOLGREICHER
BEAMTER DES ABSOLUTISTISCHEN ÖSTERREICH –
GUBERNATOR VON SIEBENBÜRGEN**

HORST KLUSCH

Samuel von Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei între anii 1777–1787, o personalitate reprezentativă a sașilor, a rămas un reper cultural în conștiința sibiienilor prin palatele sale de la Sibiu și Avrig și prin inestimabilele sale colecții de artă transmise posterității.

Monarhia austriacă, cea care dirija, prin Cancelaria Curții, cele 13 gubernii, visa un stat unitar, centralizat, condus de împărat. Ca o consecință a iluminismului, preocupările monarhului Josif al II-lea de la Viena erau îndreptate spre reforme în domeniul administrației, cu scopul de a sparge carapacea instituțiilor feudale și de a înjgheba, din marea diversitate a principatelor, un imperiu unitar, cu un aparat de stat unic, supus numai voinței împăratului. De aceea, el dispunea, printre altele, lichidarea instituțiilor și drepturilor de autonomie dobândite de unele grupuri naționale ale Transilvaniei, implicit desființarea „pământului crăiesc”, dat în administrarea sașilor încă de la venirea lor. Reformele răsturnau vechile autonomii ale țării și desființau constituția Transilvaniei. Unele din aceste măsuri nu se potriveau cu sistemul pro-democratic deja existent de secole în administrația Universității Națiunii Săsești, care cu centumvirii, cu breslele și cu vecinătățile în deplină funcțiune, cu sistemul de alegere a conducătorilor politici și bisericești era în totală opoziție cu societatea aristocratică din Viena.

Aceasta a fost situația politică și socială cu care Brukenthal a fost confruntat: s-a situat uneori între cele două fronturi aparținând ambelor tabere. A fost unul dintre cei mai apreciați funcționari ai absolutismului austriac, totodată un conducător recunoscut și apreciat al națiunii săsești, dar și deopotrivă al tuturor popoarelor din Transilvania. Cunoșcând contradicțiile între cele două sisteme, pe bună dreptate ne putem întreba cum a reușit să realizeze o simbioză favorabilă tuturor. Numeroasele demersuri în a explica acest mister au dat naștere, în istoriografia săsească, unei viziuni mitice privind personalitatea lui Brukenthal.

Două elemente legate de viața sa – ascensiunea fulminantă de la statutul de mic nobil rural la cel de om de încredere al împărătesei și căderea în dizgrație, îndată după 1780 – au înfierbântat imaginația contemporanilor. Autorul prezintă documente nevalorificate până în prezent și argumente plauzibile, care ar putea explica, în bună parte, împrejurările ascensiunii și căderii baronului Samuel von Brukenthal.

DOKUMENTATION

**BRIEFE AUS DER HANDSCHRIFTENSAMMLUNG
DER BRUKENTHALBIBLIOTHEK***

GUDRUN-LIANE ITTU

Până în prezent au fost publicate mai multe fonduri epistolareale din Biblioteca Brukenthal, iar de astă dată este vorba de 12 scrisori (păstrate în original sau în copie) legate – direct sau indirect – de familia von Brukenthal. Primele două, adresate custodelui Michael Csaki (1858–1927) de baroneasa Wilhelmine von Mylius (1841–1920), fiica baronului Josef II Brukenthal (1803–1867), în 1895 și 1896, sunt deosebit de importante, întrucât au constituit punctul de plecare în elucidarea traseului parcurs de un manuscris transilvănean, Genealogia familiei Schirmer, „Schirmersches Familienbuch”, din 1745 – de la căsătoria lui Samuel von Brukenthal cu Sophia von Klokner – și până în 1984, anul în care acesta a fost achiziționat de Biblioteca Transilvăneană din Gundselsheim/Germania.

Pentru instituția muzeală sibiană sunt de asemenea de interes scrisorile nr. 4, 5 și 6, referitoare la moștenirea baronesei Berta von Brukenthal (1846–1908), soția ultimului vlătar maculin al familiei Brukenthal, precum și cele semnate de Günther Probszt (1923), autorul unei ample monografii Friedrich von Amerling (1803–1887), un pictor austriac biedermeier. Răspunsurile custodelui Michael Csaki pe aceeași temă probează erudiția acestui dedicat slujitor al Muzeului Brukenthal. Friedrich Bredischevsky din Viena ne convinge (scrisoarea nr. 12), dacă mai era cazul, de veleitățile artistice ale Bertei von Brukenthal, pictoriță amatoare și apropiată mai multor ateliere vieneze ale vremii.

**EIN HERMANNSTÄDTER THEOLOGIEPROFESSOR
ALS PRIVATLEHRER DER KINDER DES ÖSTERREICHISCH-
UNGARISCHEN BOTSCHAFTERS IN TEHERAN,
ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS**

PAUL BRUSANOWSKI

Studiul prezintă corespondența (aproximativ 200 de scrisori) trimisă în anii 1896–1897 de către Michael Fuss (viitor profesor la Seminarul Teologic Evanghelic din Sibiu) din Teheran mamei sale din Sibiu. Născut la 14 ianuarie 1870 la Sibiu, Michael Fuss a urmat cursurile Facultății de Teologie din Tübingen. La vârsta de 26 de ani a intrat în serviciile baronului Eperyesy, numit tocmai atunci ambasador al Imperiului austro-ungar la Teheran. Michael Fuss l-a însoțit pe ambasador în Iran, îndeplinind funcția de profesor particular al celor doi copii ai ambasadorului, Arpad și Ilona. Scrisorile lui Michael Fuss au rămas până în prezent inedite, studiul prezent fiind cea dintâi prelucrare a lor. Ele constituie un izvor prețios, imaginea Orientului văzut prin ochii unui occidental.

SEPTEM CASTRA – SIEBENBÜRGEN

HORST KLUSCH

Septem castra = Siebenbürgen, este o denumire, care nu își are echivalentul în limba română, nici în cea maghiară. De aceea s-a presupus, că varianta germană a fost cea inițială, fiind tradusă în limba latină cu „septem castra“. Din punct de vedere etimologic, Thomas Nögler a constatat că nu s-a găsit o explicație convingătoare pentru expresia „Siebenbürgen“. Istoricul Richard Huss constată, că denumirea „septem castra“ poate fi atestată înaintea colonozării sașilor, deci forma latină a fost cea inițială. După Huss, cele „septem castra“ au reprezentat șapte fortificații romane, deoarece pe timpul romanilor „castra“ era o garnizoană fortificată. Autorul cercetează multiple hărți ale Europei de Est, apărute între anii 1300 și 1507, nevalorificate până în prezent de istoriografia sașilor, care conțin denumirea de „septem castra“, dar nu în regiunea intercarpatică, ci în sudul Carpaților, în depresiunea Dunării. Deseori Transilvania și „septem castra“, pe hărți și în textele unor documente, sunt redată ca teritorii diferite. Pentru apariției denumirii „Septem castra“, autorul prezintă trei ipoteze. Denumirea localității „Vratotus“, pomenită de regele Andrei al II-lea 1206 în documentul eliberat lui Johann Latinus, autorul o identifică cu o localitate Vrata din apropierea Porților de Fier, documentată pentru anii 1418, 1424 și 1201.

**RUMÄNISCH-DEUTSCHE INTERFERENZERSCHEINUNGEN
IM RUMÄNISCHEN WORTSCHATZ DER ORTSCHAFT
MILDENBURG/ALĂMOR (KREIS HERMANNSTADT/SIBIU)**

MARIA DELIA FLOREA

Articolul conține șaisprezece cuvinte de origine germană, extrase dintr-o anchetă de 658 de termeni. Ele sunt analizate din punct de vedere fonetic. Toate acestea pun în evidență interferențele româno-germane ale limbii, vechimea așezării Alămor (jud. Sibiu), continuitatea etno-lingvistică și unitatea vieții sociale și spirituale a locuitorilor ei.
